

91-03-28
Beslut
Lagakraft beris
a.a. KP

Byggnadsminnesförklaring av Laxsjögårdens hyttarbetarbostad,
fastigheterna Laxsjön 2:15 och 2:16 i Grangärde socken,
Ludvika kommun

Länsstyrelsens beslut

Med stöd av 3 kap 1 § kulturminneslagen (SFS 1988:950) förklarar
länsstyrelsen rubricerade fastighet för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt samma lag och kapitel, 2 § följande
skyddsföreskrifter.

1. Hyttarbetarbostaden och tillhörande mindre byggnad på fastig-
heten Laxsjön 2:16 som markerats på bifogade situationsplan,
får inte rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller
på annat sätt förändras.
2. I hyttarbetarbostadens inre får inte göras ingrepp i stomme,
rumsindelning eller fasta originalinstallationer.
3. Hyttarbetarbostaden med tillhörande mindre byggnad skall under-
hållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten
ska utföras på sådant sätt att det kulturhistoriska värdet
inte minskar.
4. Till byggnaderna hör ett område, som markerats på bifogade
situationsplan. Detta ska hållas i sådant skick att det är
förenligt med byggnadernas karaktär och utseende. Grannbyggnaden
inom skyddsområdet skall hållas i sådant skick att det inte
stör byggnadsminnet.

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar ifråga om underhållet av
byggnaden och vården av det omkringsliggande området.

Enligt kulturminneslagen 3 kap 21 § ska detta besked omedelbart
tillämpas även om det överklagas.

Om särskilda skäl finns får länsstyrelsen enligt kulturminneslagens
3 kap 14 § lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i
strid mot skyddsföreskrifterna.

Redogörelse för ärendet

Fråga om byggnadsminnesförklaring av hyttarbetarbostaden på Laxsjön
2:15 väcktes 1984 av dåvarande ägaren, Stiftelsen Laxsjögården
genom Lars-Erik Olsson. Stiftelsen har senare ändrat namn till
Stiftelsen Riagården. Nuvarande ägare är

LÄNSSTYRELSEN I
KOPPARBERGS LÄN
Länsarkivet
Enligt Länsstyrelsens diarium
har detta beslut inte överklagats
Datum 1991-03-28
I tjänsten Vivi Anne Sundqvist

Länsstyrelsen har i ärendet samrått med Riksantikvarieämbetet, Dalarnas Museum, samt med kultur- och byggnadsnämnd i Ludvika kommun.

Fastighetsägarna har informerats om skyddsföreskrifternas utformning.

Kulturhistorisk bakgrund och beskrivning

Laxsjö hytta anlades ursprungligen som en bergsmanshytta. Den omnämns i skriftligt källmaterial första gången 1579. Efter över 200 år med varierande driftsintensitet uppstod i slutet av 1700-talet problem med att få fram tillräckligt med kol för järnframställningen. De ekonomiska svårigheter som detta medförde ledde fram till att det lokala ägandet av hyttan genom andelssystem försvann 1799. Istället koncentrerades kapitalägande och förvaltning av hyttan till ett fåtal utomstående personer och sedermera till bolag. 1877 lades järnframställningen ned och verksamheten omfattade därefter endast skogsbruk.

Hyttområdet är avsidet beläget i skogen på gränsen mellan Grangärde och St. Tuna socknar. Av hyttans byggnader återstår idag endast ruiner med bl a slaggpelare från ett ca 70 m långt kolhus, dammar och rester av ett kanalsystem. Mitt emot kolhusruinen ligger i vinkel de två bostadshusen av slagg som omfattas av byggnadsminnesförklaringen. Under tiden för hyttans verksamhet i Laxsjö fanns även en herrgårdsliknande förvaltarbostad, ett stort lantbruk, arrendegårdar, bruksbod, kvarn och torpställen som ingick i det socioekonomiska systemet.

Hyttarbetarbostaden uppfördes 1834 i två våningar med ett sadeltak. Huset mäter ca 20 x 11 meter. Förstukvist och taktegel har sannolikt tillkommit senare. Huset tillhör de få byggnader som som murades av obearbetad slagg och sedan lämnades med oputsade fasader. Ett kännetecken för den hustypen är murarnas skiftningar i slaggens färger och ytans oregelmässiga struktur. Huset är såväl exteriört som interiört välbevarat. I huset bodde sammanlagt åtta arbetarfamiljer i sex lägenheter om 1 rum och kök och 2 spisrum.

Den mindre slaggstenbyggnaden har ett tillbyggt ekonomiutrymme av trä. Slaggstenen är av slaggtegeltyp och oputsad. Ursprungligen tjänstgjorde byggnaden som övernattningsbostad för smederna på bruket.

Den putsade och senare under 1800-talet uppförda grannhuset inrymde tjänstemannabostäder. Detta hus är av gjuten slagg och representerar en skild byggnadsteknik. Huset har genomgått omfattande inre såväl som yttre förändringar sedan byggnadstiden. Det ingår inte i byggnadsminnet, men är beläget inom byggnadsminnets skyddsområde.

Hyttarbetarbostadens byggnadsteknik med byggnadsmaterial av masungsslagg anknyter till den så kallade Geislerska metoden. Denna metod innebär att slaggbitar i lämplig storlek plockades direkt från varpet. Med hjälp av vanligt kalkbruk murades väggarna i förband. Slaggstyckenas hålligheter och ojämnheter gjorde att styckena fäste i varandra och bidrog till hållfastheten. Till skillnad från andra slaggbyggnadstekniker som utvecklades och användes i Sverige mellan omkring 1750-1900 efter förebild från England och Tyskland, innebar Geislers metod inget brott mot den hävdvunna stenbyggnadskonsten såsom den fortlevt i Sverige sedan medeltiden. Slaggen ersatte tegel och natursten i en för övrigt oförändrad byggnadstradition. De andra slaggbyggnadsteknikerna byggde på olika former av gjutning, historiskt inte okänd, men ny för vårt land. Antingen genom att forma s k slaggtegel eller genom att gjuta skalmurar med slagg som fyllnadsmaterial.

Den främsta orsaken till att slagg användes som byggnadsmaterial var behovet av mer brandsäkra hus. Tegel var dyrt och innebar långa transporter. I Bergslagens bruksorter låg därför alternativet i det lokala byggnadsmaterial som de stora slagghusarna erbjöd.

Bestämmande för den slagghusbyggnadsteknik som användes, på olika orter och vid skilda tidsperioder var till stor del beroende på råvarans, järnmalmens kvalitet. Om ingen eller endast en liten mängd kalksten behövde tillsättas vid smältprocessen erhöles ett starkt och hållfast slaggtegel. Vid motsatt förhållande, som vanligen rådde i Västerbergslagen, blev slagghuset skör. Det lämpade sig då bättre att använda obearbetad slagg, som byggnadsmaterial.

I alla de olika metoderna för slagghusbyggande som förekom rekommenderades att putsa murarna. Avsikten var dels att skydda murarna mot vittring, men putsen var också den vedertagna ytbehandlingen av triviala byggnader. Kapten Mekanikus Olof Forsgren som var disponent vid Grängshammars bruk förnyade mellan åren 1822-1850 större delen av bebyggelsen vid detta bruk. Den särprägel som dessa byggnader kom att få berodde på att Forsgren i strid med tidens estetiska ideal lät slaggen som byggnadsmaterial erhålla ett egenvärde genom att byggnaderna lämnades oputsade. Att använda slaggens dekorativa effekt på detta sätt rönt uppmärksamhet bland bruksägarna. Hyttarbetarbostaden i Laxsjön finner sin förebild i det arkitektoniska nytänkande som Forsgren introducerade.

Uppförandet av slagghusen förutsatte vidare en välutvecklad och manstark arbetsorganisation. Det var därför ingen tillfällighet att det blev på bruken som de största och mest imponerande slaggstensbyggena kom till.

Länsstyrelsens motivering

Hyttarbetarbostaden vid Laxsjö hytta har ett stort kulturhistoriskt värde som representant för en regional byggnadstradition i Västerbergslagen. Byggnaden och byggnadstekniken är fast knuten till den betydande verksamhet som bruken i Bergslagen bedrev. Byggnaden är i sig också såväl byggnadstekniskt som funktionellt, ett uttryck för den sociala organisation som brukssamhället gav upphov till. Med hänsyn till ovanstående är en byggnadsminnesförklaring motiverad utifrån den anda som kulturminneslagens 3 kapitel föreskriver.

Hur man överklagar

Detta beslut kan överklagas till kammarrätten (se bilaga, blankett 1:1).

I den slutliga handläggningen av detta ärende har deltagit länsråd Leif Svensson, beslutande, förste länsassessor Stig Holback, länsarkitekt P Folke Nyholm och länsantikvarie Ulf Löfwall, föredragande.

Leif Svensson

Ulf Löfwall

Kopia till:

Kulturmiljöenheten (2)
Juridiska enheten
Planenheten
Riksantikvarieämbetet
Dalarnas museum
Kulturnämnden
Byggnadsnämnden
Hembygdsföreningen

Bilaga:

Besvärshänvisning, blankett 4:1
Situationsplan
Orienteringskarta

Orre

Laxsjögårdens hyttarbetarbostad
Fastigheterna Laxsjön 2:15 och
2:16

Grangärde socken
Ludvika kommun

